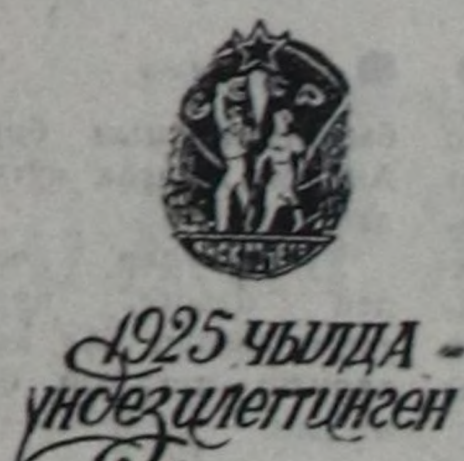

Ы Л Ы К

№ 195 (14695)

1991 чылдың ноябрь 19, вторник

● Садар өрттө 20 көп.

Саналдар, бодалдар

МАЛЧЫННАР ЭМНЕЛГЕЗИ ДИВЕЙН...

Кызыл хоорайда малчынар эмнедиги айттырганы эки. Ол эмнедиге колдуунда чүгө малчынар үлээлери көрдүгөн. Ынчалза-даа ында хаа: ийи-чангыс аарыг кижилер эмнеден дуза дилеп чедө бээр, чамдык кыдыра сеткилдиг малчынар хоптанган. Олар биста эмнедиге чүгө келдилер дээр, артык, эчон чуугаалар үндүрө бээр арай таарымча чок.

Ынчангаш бо эмнедиги чүгө малчынар эмнедиги дивейн, а кедээ ажал-агый ажалдагыларын эмнедиги кылдыр деп көрү кончуг чууга деп бодар мен. Ынчангаш канчаар, хандыр бодар көрө мыйдык, чедө-даа мурнакы малчы мен деп мазтаза-даа ол түшү, кымын ачыдуула-биле мурнакы малчы болу берген чедир бодаайн турар.

Малчы кижи кыл-ла дээштик ажалыг аталдар чедип алыр күжү-машина, трактор, ында ону башкарып ажалда турар чолаачыны, тракторист ачы-хавылаа база бар болгай. Мен малчынар шоолуг ажал кылбайн турар дийди мен. Олар база-ла улуг үлени бүдүрүп турары шы.

Машина, трактор хай-даа болза, ону башкарып кижилер чолаачылар болуп турарып ажалда чогуур. Олар база-ла малчынар ышкыш кижилер-дир. Олар аарыш, аржыл-даа бээр-ле болгай. Шыны-биле чуугааларга, техникалар күжү-биле малчы кижи сиеген кестирер, ону сөөртүрер, сутугу-даа, одаар ыжын, хемүрү-даа, көкөрдө-даа, аар-саар ажалдарын, ырак-уак чедө-даа чогуурда чүгө ону ажаллаары чачыл апарган. Ол машина-балатты башкарып чогуур чолаачылар, тракторист э-не берге ажалдарын кылып чогуурлар.

Хову, шөлдерде тарааны кымнар тарып, өстүрүп, ажал турарып, савап, сиегин чүгө олар сөөртүп турар. Савап, сиегин кымнар ажаллап турар ийи? База-ла малчынар, кадарчылар ышкышгай.

Механизаторларын кызымканай ажалдаанын түшүндүгө куруге хай-хай тонна тарааны дужаап турары билер бис. Он бүдүрген далганы шупту кижилер ажаллап турар.

Шаанда шөр-даа, бода-даа мал кыжы чор оттаар чорду. Амгы үенге негедиге биле чор оттаар мал-маган ховартаан. Мен чолаачы кижи болсам, ол дугайы караам-биле көрүп келим. Ам кайдыр-дыр? Малга сутугу малчы-биле сөөртүп бээр. Сутугу артында-ла чылдыр бээр. Ферма-ларда инектерин көргө, чер оттаас. Чүгө тракторун күжү-биле тургузу азыраар. Ынчангаш болза, мал бергедер. Ол тракторуну хүндүр башкарып кижилер база-ла тракторист болу.

Ынчангаш чүгө малчынар дивейн, а чолаачы, механизатор кижилерин база ол малчынар эмнедиге эмнегес. Бо бүгү кижилер кедээ ажал-агыйн ачы-дуулаып ажалчынары-дыр. Оларга база таарымчалык байдалды тургузарын үе негеп келген. Кедээ ажал-агыйн продукттарын эл-бекшидерин кол күжү база олар. Бо дугайында кижилер бузуу. Удуртчуларгаалар медресе билип, ону кичөөгө алыр чугула деп бодар мен.

Ынчангаш № 2 поликлиниканы чүгө малчынар эмнедиге эвес, а кедээ ажал-агый ажалдагыларын эмнедиге кылдыр аде тургуса кандыг ирг? Малчы, чолаачы, тракторист кижилер ол эмнедиге көзп эмнегес.

Янчап БУРБУ.

Улут-Хем районун

«Ан-Туру» совхозу.

РСФСР-ГЕ АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИНИН ЭН БИЧЕ ХЕМЧЭЭЛИН ДОКТААДЫП КИРИРИНИН ЧУРУМУН ДУГАЙЫНДА

РСФСР-ниң чазанын док-таадыр болза:
1. 1991 чылдың декабрь 1-ден эгелеп ажал төле-вириниң эн биче хемчээли-н үүрмектан садар өртктер-ниң өскени-биле холбаштыр 1991 чылдың апрельде кирген компенсацияны барымдаалавышаан айда 200 рубль кылдыр доктаадыр.

Ажал төлевириң эд биче хемчээлинде немерделер болгаш немер төлевирилер, а ол ышкыш акша шаңнал-дары база өске-даа мактал төлевирилер кирбейн турар.

Ставкаларын болгаш ша-лынарын тодаргай хем-чээлдерин, а ол ышкыш пер-соналды категорияларын-ның база ажалдагыларын-ның аягы-агый професси-нал-квалификация бөлүктө-риниң аразында оларын хем-чээлин хаммаарыларын бүдүрүлгелерге коллектитиг керээриниң негелделеринге тодарадыр.

2. Хергелде бюджетиниң эн биче хемчээлиниң бол-гаш республиканың социал-экономиктиг байдалыны

өскөрүлгөндөн хамма-арыштыр ажал төлевири-ниң эн биче хемчээли үе-үсеп эде коорунуң чуру-муну дугайында санал-дары РСФСР-ниң Күш-ажыл болгаш чоңу ажалга тургузарынын министр-ствоу ажалдап кылыр база РСФСР-ниң чазанын кирер.

3. Ажал шагынын нор-малыг анаа тургузүлгөндөн 1992 чылдың январь 1-ден эгелеп немерделде 40 шаңтан ашпас кылдыр доктаадып кирер.

6 база 5 шаңтыг ажал хүнүнде кызырган ажал шагынын тургузүлгөндөн мурнуку хемчээлинге — ол-ла дараалашка-биле 36 база 30 шаңтарга хевээр арт-тырар.

Бир шаңта тариф ста-н-казын эд биче хемчээлин дараазында хемчээлдерге доктаадыр:

40 шаңтыг ажал немер-делде — 119 көпек;

36 шаңтыг ажал немер-делде — 132 көпек;

30 шаңтыг ажал немер-делде — 158 көпек.

Шаңтыг тариф ставказын айнымыг эде санаарынм коэффициентилерин дараа-зында хемчээлдерге доктаа-дыр:

40 шаңтыг ажал немер-делде — 169,2;

36 шаңтыг ажал немер-делде — 152,3;

30 шаңтыг ажал немер-делде — 126,9.

4. Ажал төлевириң эн биче хемчээлин ажаллап кирерин бүдүрүлгелерин бо-ттарынык акша-хорек-тилериниң (оругуларын) күсели-биле, а бюджеттиг албан черлеринге болгаш организацияларга бюджет а к ш а ландырышкынык күсели-биле боттандырат.

Бюджеттиг организация-ларын болгаш албан чер-лериниң бо соругулаарга чарыгалдарын акшал-дырарын муруну болгаш үнер дестерин РСФСР-ниң Экономика болгаш сан-хөө министрствоу тодарадыр.

5. Компенсацияны не-мерде төлевириң хем-чээлдерин (күш-ажыл бай-далдары анааазындан ха-жыттыганы дээш, кежээки

база дүниң үелерде ажал-дааны дээш болгаш он-даа өске) бүдүрүлгелер Соттары бол-тускайлап тодарадыр, ышкышак РСФСР-ниң ча-занын азы он даасканы-биле өске-даа органиарын чогуур шиттирилер-биле доктааган хемчээлдерден эвээр өскө болдуарын док-таадыр.

Идиг бериниң төделер-ин (бедик квалифика-ция, профессионал мастер-ство дээш база эвээр киж-лиг ажалдааны дээш немер-де төлевириң, шаңыга немерделерин, акша ша-налдарын болгаш өске-даа немерешкилерин) бүдүрү-лгелер тодарадыр болгаш ону бар акша-хоректилерин хем-чээли-биле боттандырат. Оларын төлөвирин хем-чээлдерин болгаш негелде-лерин коллектитиг ке-рээрге тодарадыр.

6. Ажалдагыларын өс-керлерин бо доктаада кор-дунзон ажал төлевириң ки-жи күштүг бооп турар не-гелделери хевээр артар.

Б. ЕЛЬЦИН.

Кызыгаарлашкынынар ба-за дүжүргөн. Оон-биле хол-баштыр Соңгу чүк немер-делериниң хемчээлини, оларын төлөвирин чуруму-ну база байдалдарын талаа-зы-биле дүжүргөн болгаш РСФСР-ниң чазанын кир-кериң РСФСР-ниң Экономика база сан-хөө болгаш Күш-ажыл база чоңу ажалга тургузары-нык министрстволарына дааскан.

ШАЛЫН КАНДЫГ БОЛУРУЛ?

«Ажал төлевириңге бол-гаш хергелде ажаллаар акша-хоректилерин немер-делдеринге кызыгаарлаш-кынынар РСФСР-ниң Прези-дентиз Б. Ельциниң ат салганы Чарлыг үнгөн.

Ында айтылганын сугуар, ажалдагыларын күш-ажылчы идекпейн көдүр-гөн байдалдарын тургу-

зар сорулга-биле ажал тө-левириңге болгаш хергел-де ажаллаар акша-хорек-тилерин немер-делдеринге кызыгаарлашкынынар 1991 чылдың декабрь 1-ден эгелеп дүжүргөн.

РСФСР-ниң «Бүдүр-лө-лөр болгаш тыныгыр ажал-агый ажал-чору-дуга дугайында» Хоойлу-ген дүштүр бүдүргө-

лер болгаш организациялар хергелде ажаллаар акша-хоректилерин хемчээли боттары бол-тускайлап, бо-тарынык ажаллап алган акша-хоректилерин хем-чээлин таарыштыр док-таадыр ында тодараткан.

Район коэффициентилер болгаш Соңгу чүк немер-делерин санаарына көрдү-ген шалын хемчээлинге

СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Тыва Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң
Даргазы Ш. Д. Ооржак Чадаана хоорайнык чурт-
такчалары-биле ужуражылга хуралын эрттирген.

Ш. Д. Ооржак чазак дар-газындан ажалда, РСФСР-ниң улус депутады деп чү-вени чоң билер. Боу эконо-мист кижи болгаш, чурт-та рынок шилчилгезинге кирериниң дугайында чугаа-дан эгелеп, Тыва Респуб-ликага база рынокче шил-чир, мал, чер ажал-агый,

агыйн сайырадыр деп доктаа-штырп хулаап ал-ган.

Тыванын кедр үези, сай-дыралы, ажалыг кызым-дар, аржаан сулар, деис-кэр, кызыгаар зоналары, даштыкы чурттар-биле са-дыг, култуура, өөредил-ге харылаазын быыктырар. Саян артында өөренип турар өөреникчилерни хайгаар көрүп турар төлөвир ба-рын база чуугаалды. Аныяк-тар-биле ажалды чорудары

база бир кол черде деп айтты. Зада орган кий-леринг айттыргаларына шуптуулаа дорт болгаш тода харынын дарт берди.

Чон аразыне кирип, оларын амыдырал-чурттал-газы-биле таныжып келген дээш Чөөн-Хемчик, Чадаана хоорайнык чурттакчалары өөрүп четтиргенин анаа илереткен.

Чатып-оол МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

Тыва Республиканың Дээди Советиниң чедиги
чыгынын ээлчегит сессиязын чымылдар
дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Дээди Советиниң Президиуму
нун доктаадыр болза:

Тыва Республиканың Дээди Советиниң чедиги чы-
гынын ээлчегит сессиязын 1991 чылдың декабрь 18-те
Кызыл хоорайга чымылдар.

Тыва Республиканың Дээди Советиниң Даргазы
К. БИЧЕЛДЕЙ.
Кызыл хоорай. 1991 чылдың ноябрь 13.

ССРЭ-ниң Күрүне чөвүлелиниң хуралы

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-
ниң Күрүне чөвүлелиниң
хуралы Ново-Огаревога
ноябрь 15-те ССРЭ Прези-
дентиз М. С. Горбачевтен
даргалашкыны-биле эрткен.
Хуралга РСФСР-ниң Прези-
дентиз Б. Н. Ельцин,
Беларусь Республиканың
Дээди Советиниң Даргазы,
С. С. Шушкевич, Казах
ССР-ниң Президентиз Н. А.
Назарбаев, Азербайжан
Республиканың Президенти
А. Н. Муталибов, Кыр-
гызстан Республиканың Прези-
дентиз А. А. Акаев,
Таджикистан Республиканың
Дээди Советиниң Даргазы,
нын оралакчы А. И. Ис-
кандаров, Туркменистан
Республиканың Дээди Со-
ветиниң Даргазы С. Н. Мура-
дов олар киришкен.

Республиканың са-
нал-оолдарын барымдаалып
чедир ажалдап кылган Су-
верениг күрүлелериниң эн-
илелин дугайында керээ-
ни төлөвирин чуугаала-
жып көргөн. Төлөвир ам-
гы ниитилел-политиктиг
байдалдарга дүштүр кыл-
дыган, чаа эвилелге кат-
тыгыш турар суверениг
күрүлелерин эрге-ажык-
тарына дүштүр турар деп
демергелден.

Кедр үениң керээзиниң
бүтү принципалдыг чүгө-
лөдүрүн талаа-биле шит-
тирер күлөп алдыган.
Күрүлелде дүжүргөн,
шиттирелдерин сугуар, Су-
верениг күрүлелер эвиле-
ли конфедеративтиг де-
мократтыг күрүне болу.
Суверениг күрүлелер

ниң эвилелиниң дугайында
керээни төлөвириниң сө-
зүлгөли тодаргайларын
болгаш ону күрүне чөвүлели-
ниң эвилелин хуралына
эге ат салырына кирерин
эксперттерге дааскан.

Суверениг күрүлелерин
Дээди Советтеринге керээ-
ни төлөвирин чуугаала-
жып көргөниң болгаш
күлөдүгү деп санаанын
соода ону оларын бүтү
эргелиг делегациялар ат
салыры көрүп турар.

Күрүлелдин хуралына
күрүлел аразынын эконо-
миктиг моментиң (КЭК)
тургузуу чүгөдү деп көр-
гөн. Оон даргалашкы А. И.
Силвенти бадылан.

Күрүне чөвүлелин оон
мурунда хуралына ху-
лаап алган шиттирелдерге
дүштүр чангыс аай Чө-
сентиг Күштерин тургу-
зарын болгаш ИХМ-ниң
тургузуу дугайында,
Даштыкы херектер минис-
терствоун үндүзүн-биле
чартырынын дугайында то-
даргай саналдарын чууга-
лашкан база чүгөдүгү деп
детжон.

Хуралдыг киржикчилер
бо чылдыг төнчүлүгө чедир
чурттуң оза бюджетин ке-
вирлеп тургузар дугайында
айтырынын ылангыч чууга-
лажып көргөн. Бо талаа-
биле тодаргай саналдарын
үш хонук хуусаада суверени-
г республикаларын чазак-
тар удуртукчулары-биле
кады ажалдап кылырын
КЭК-тиң даргазы И. С. Си-
лаевке дааскан.

ИЙИГИ ЭЭЛЧЭЭ

МОСКВА. (СЭТА). Ба-
рын чүктүң баштык чеди
чурттарынык («чеди») — Бе-
лорусиянык, Германия,
Италия, Канада, АКШ,
Франция, Япония) төлөвир-
чилерин болгаш суверени-
г республикаларын ара-
зында совет даштыкы өрө-
ниң айтырыгларынын талаа-
зы-биле чуугаалажышкы-

нарын ийиги ээлчээ Мос-
квада дүш ажалынганын,
ноябрь 20-де доостур. Бо
удалаа ында чурттуң өрө-
ниң 1991 чылдың төнчүлү-
гө чедир кайы хире эгеле-
риниң дугайында, а ол ыш-
кы ССРЭ-ге гуманитарлыг
дуза көргүзүлгөни талаа-
биле айтырыгларын чууга-
лажып турар.

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР, МЕДЭЭЛЕР

Украин акшаны парлап бээр кылдыр
дугуржулганы Канаданың «Канадиэн
банкнот» компаниязы-биле Украина
кылган дээр медээлерин Украинаның
Дээди Советиниң Даргазы Леонид
Кравчук буруу шапкан.

Л. Кравчук чоокта чаа Канадага барып
чораан үезинде «Канадиэн банкнот» ко-
пания-биле кандыг-даа дугуржулганы
кылбаан болуп турар.

Москваның хоорай думазынын (Би-
че чөвүлелиниң) хуралы болуп эрткен.
Доктаамал ажалдаар ол органга Мос-
кваның улус депутаттары эки тура-би-
ле кирип турар.

Лоорай думазынын кежигүннери органи-
застыг айтырыгларын болгаш Моссоветтин
ам болур сессиязынын хүн чурумун чууга-
лажып көргөн.

Коксталыр бедик шынарлыг хөмүр-
дашты Украинаже чорудуп бээринден
Кузбасстын ойталаанын Кемерово об-
ластын администрация баштынынын
оралакчы Николай Крушинский дын-
наткан.

Ындыг ойталаашкынын кол чылдагаа-
ны — бо чылдың эгезинден бээр Украина
Сибириниң чурттакчыларынга 11 муң тон-
на чигрин чедир бербээн.

«Афганистаннын ислам ниитилелиниң»
удуртукчузу Б. Раббани баштаан афган
опозициянын «шилчилге чазанын»
делегациязы Москвада чедип келгенин
моон мурунда дыннаткан турган.

ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри
Борис Панкин ол делегациянын кежигүнне-
ри-биле чуугаалажышкынынын эгелей
берген. Оон мурнуу чарында афган оппо-
зициянын делегациязы РСФСР-ниң оралак-
чы президентиз Рушкой-биле чуугаала-
жышкынынын кылган.

Чыраа. Бажында Куль-
тура бажынынын уран чүгө
удуртукчузу Сайын Монгуш
эзген күш чөөт ырларын
аыстоу. Бот-тынчыгир
композицияны

ырларын чон кайда-даа ыр-
лажып турар болгай. Ол
ырларын үдөшшаан, боду
база ырааар.

ЧУРУКТАРДА: Чыраа-
Бажыны ыраажылары (он
талаада) бот-тынчыгир
композитор Сайын Монгуш;

Чадаанын Пионерлер ба-
жынынын концерттерге док-
таамал кижирг пионерлери.
Ондар ОХЕМЧИКТИН
фотолары.

Бо чыгыр совхозтук үн-
Улут-Хем район.

Улут-Хем район.

Ломоносов дээрге алдар-
лык уугу эртемен, фи-
зик, химик, шүлүк бижи-
чин деп чүве школадан
бүрүзүне билингир. Ол
сонгу Холмогордан Мос-
квлага барык чээрби харлыг
анык турган. Кылаш-
тап кээ, өөренип эгелзеп
деп чүвени база билдир бис.
Өөренип-даа алган, акаде-
мик четкен! Демдеген бол-
тур: орус кижилерин ара-
мыдан бир дугаар акаде-
мик, ол дугайын бүтү э-
диклопедияларда-даа айт-
кан, орустарын аразында
база-ла бир дугаар делегей

(Эгеиз №№ 179, 181, 183,
184, 187, 189, 192, 194
«Шында»).

Ийн-Тал сумуунун ара-
тары ийн сая деп сорулга-
биле база сегизин-ле ал-
ган. Бүгү херекти сумуун
тергинлекчилери Хойтпа-
к-оол биле Ногоан-оол баш-
тап турганнар. Чон оларын
дынаар-даа, хүндүлээр-даа.
Ол дугайын 1938 чылдын
октябрь 11-де үнгөн төп со-
луннарнын бирээзи мый-
чаар бижези:

«Хойтпа-оол, Ногоан-
оол башташ дузалашты
УХК Ийн-Тал сумуунун
идекейлигери суму дар-
газы Хойтпа-оол, АРН
үүрүнүч даргазы Ногоан-
оол баштаан мун сумуда
арва, РДО, ОКДЭ кези-
гичери 24 кижин 9 айын
16-да келгеш, 17-18 хүн-
неринде ийн хонук ажал-
дап береш чандылар.

Олар кээп турар уеде
чак-борач саат болгон
жүрүндө 17-ин хүнүндө
3 кезек болуп алгаш, кыл-
ган ажалы:

1. Ушкан спонту 8 ки-
жи 42 га черге тургускан,
оон өртөө 21 акша.
2. 8 кижин 29 тонна тара-
ны денкилзеп, өртөө 20,30
акша.
3. База 8 кижин 25 тонна
тарааны кургактан, оон өр-
төө 17 акша 50 көп болур.
4. 18-тин хүнүндө тара-
ны бастырган, өртөө 75 ак-
ша.

Келген кижилер шүтү
145 акша 80 көпсөткөн
ажалын кылган. Оларга
үнгөн чарылга 61 акша 70
көп.

Араткор Маскыр-оол».

Ол уеде ол чарыкта Ка-
ра-Булуң сумуунун дарга-
зы орденин Балчыма хал
келгеш, магадан чугаалаан:

— Шаанда чалаг чоран
араттар айткан эртекш, ма-
шина мунуп, оон эртекш,
ирриллал мунуп, Улуг-Хемин
өрү чүткүп келгеш, чоңуу
бараан-биле хандырып тур-
пар парохол деп оттуг-хе-
мелиг аларган. Ону көргөш,
магадан, байырлап тур мен.
Ийн-Талдын даргаларындан
үлгөр алыр мен.

Эки ажалы дээр чок-
жуу чаргыраанын Кызыл
тууга-биле шапканатан. Ону
Шагана-Арыга чедип ху-
лээп алган. Ногоан-оол
баштаан мураккы арат-
тарга удеткеш. Хойтпа-
к-оол суму төүгүн кызыл
туугун хөлбөңдир шаап

келген. Орук ара Хайра-
канын араатары магадан
турганнар.

Чүгө кызыл туу, чүгө
чединкинер эвес, суму
тергинлекчилери чидиг
шүгүмчүлөрдөге база та-
варкып турганнар. «Хостуг
аратка», «Хайраан маши-
наны октапкан» деп чагаа
үнүп келген.

«УХК Ийн-Тал сумуун-
га 38 чылдын күзүндө
сиген кезер машинаны кө-
дө ажал-агыл складынган
экелген чүве. Ол машина
ам аалдарын көжө берген
эки чүртүндө чыдып кал-
ган түр. Чолаачы Чамбал-
дан айтырарга, Барынта 8
дугаар араанын даргала-
ры Гүдүп биле улуг нарак-
тыг Кенденнин даалгазы
түр менээ хамаан эвес
дээр. Ортөн складка теле-
виз, ону чолаачы Чамбал
самчылап, спирт садип
ичип алган чадаас.

Суму тергинлекчилери
Хойтпа-оол биле Ногоан-
оол, согур силер бе, бо хе-
рект дыйрыг истекер.
Намгалаачы».

Чүү «Намгалаачы», кан-
дыг «Намгалаачы»? Дээр-
ден Дүжүп кээр, черден
үнүп кээр эвес, болуңуң
кижи-ле мыйнаа. Хостуг
аларган араатар даргалар,
ны-даа шүгүмчүлөр эрге-
лиг. Чон итегиди берген
соонда, багай ажалдап
болбас.

хайра чок демисежирде,
ТАР-нын удуртулгазы эң
шалыкын, дүрген, ээлгир
шиникел, ораанын бодал
тып алган — «үштү»
шиникели.

«Үш» эң дошкун, эң ча-
жыт суд органы болуп тур-
ган. Ол орган шидип наан
соонда, кандыг-даа хомудал
турбас, кым-даа дыннаас —
дээр хемчег дээр болза,
боодап каалтар, олурут
дээр болза, иридри кара-
бачылап каар, шөлүүр
дээр болза, кижин угаанын-
га кирбес чердерге октап-
тар.

«Үшке» кымнар кирип
турганын?

Уенин эң аталдарыг
даргалары, дээр эрге-ду-
жаалдарын холга туткан
кижилер: бир дугаарында
ТАРН Төп Комитетинин
секретарыларынын кайы-би-
рөөн албан (олар чангыс
эвес болгонда, солдуп тур-
ганнар). ТАР-нын күрүнө
прокурору, ТАР-нын ишти-
ни херек аамызынын са-
быды. Кол согуңу күш ол.
Уенин байдалын, даргалар-
нын чайын болгаш херек-
терин уруктурарын барым-
даалап, «үштү» соостан
эскерилп база турган. Аңаа
Төп Комитет секретары
ылап кирер, өскөдери —
үстүндө алаан прокурорун,
сайыттын оралакчыларын.

Соок дээр орунуг, дээрде
тар сонгаларыг, карагыг
өргөзгө база үш кижин чыт-
кан: Хемчик-оолдун дум-
агы Адыл-Түлүш Дондуп,
Эми алдын уугайынын ал-
бан-хаагызы Николай Иван-
ович Петров, ТАР Улуг-
Хем коюунунун Ийн-Тал
сумуунда нам үрүнүч
даргазы Кыргыс Буян.

Дондуп дээрге венч дек-
лени-биле алырга, эртем-
билегил кижин туткан. Сай-
сынын ажал, ССРЭ-ни деп,
шидир демир-орукка олу-
руп кааткан. Ленинградка
ажалын факхалетин доос-
кан. Кижин болаарга, аас-
ка алдырбас, астык те-
пирбес эрлерин бирээзи
ылапкан. Бичаа-даа оон
тооманын, чөпшүлү хөлүн
эрттир.

Адыл-Түлүш Дондуп Со-
вет Эвилелин некип изап-
кан болза, назы-хары дегүй
берген Петров чангыс уруун
едертп алган. Тыва-ла ба-
рык-ла четтеп чери чок.
Алдын уугайларын арттыр.

Кызыл-Эник Кудажы

Уйгу чок

Улуг-Хем

(Алдын томунун бирги номун-
дан эгелер)

телевидение

НОЯБРЬ 19
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.00 Муль-
фильм. 9.15 Уругларга дам-
чыдылга (Француз дыл ки-
чээли). 10.15 «Байлар база
ылгажыр». Хойтпа-оол
уран-чечен телефильминин
баштайгы көргүзүү. 10.55
Концерт. 11.30 «Чурекке
кезинишкен». Телефильминин
баштайгы көргүзүү. 12.00
ТМА. 12.15 Чылды оттур
каткы. 13.30 «Лад» ансамбл-
дин көргүзүү. 13.55 «Блок-
нот». 14.00 Биржалардан
медээлер. 14.15 «Телемист». 15.00
Коммерция медээлери. 15.15
И. Дунаевский. 15.35
«Аштырышкын». Дерт се-
риялыг уран-чечен теле-
фильм. 2-ги сериясы. 17.00
Уругларнын музыка клубу.
17.45 «Чемпионар-биле ка-
ды». 18.00 «Азия» еврей
музыка ансамбли биле ужу-
ракылга. 18.30 ТМА. 18.45
Мультифильм. 19.00 Сонур-
гактарга. 19.55 1991 чылдын
августта 19—22-де Мо-
сквада болгон болушкун.
Ийн дугайында барымдаалыг
фильминин баштайгы көргү-
зүү. 20.15 «Байлар база ыл-
гажыр». Хойтпа-оол уран-
чечен телефильминин баш-
тайгы көргүзүү. 2-ги серия-
сы. 21.00 Информастыг
программа. 21.40 Раманын
бир талааны тургар. 22.25
Акробатика ССРЭ-нин чем-
пионады. 23.30 ТМА. 23.45
Музыкалыг программа. 00.25
Епископ В. Родляко-биле
беседалар. 21.15 дымчыдыл-
га. 00.50 Киноконцерт.
01.40—02.50 «Звездочет». 03.00
Уран-чечен телефильм. 1-ги сериясы.

ИНИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртеги гимнастика.
8.15 Мультифильм. 8.25
Француз дыл. 1-ги чылды.
8.55 Француз дыл. 2-ги чы-
ды. 9.25 Компьютер-биле
диалог. 10.00 Концерт. 11.15
Ритмич гимнастика. 11.45
И. Гайден («Нельсон-месса»).
12.30 Россиянын куралма-
ры. 14.00 Бокс талаа-
биле делегей чемпиондалы.
17.15 «Ориент» ансамбл-
дин көргүзүү. 17.30 «Аян-
чорукчулар клубу».

Кызылдан

18.30 Уругларга фильм.
18.50 «Рынокке басынар». ССРЭ-нин Даштык харыл-
заалар министрствозунун
Тывада төлөөзи В. М. Он-
дар-биле интервью. «Азия
биржазы». Интервью. «19.15
«Экспресс». Информастыг
программа. 19.45 Медээлер.
19.55 Чаралдар.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.20
«Тамчытыг удунар, чаш-
тар». 20.35 СКВ. 20.45
«Кызылар чорүлдээзи». Ба-
рымдаалыг фильм. (ССРЭ—
Финляндия). 21.45 «РО—
911». Океан мындыдан
дуса». 22.00 Герард Ва-
сильев. Орус роман. 22.25
Дымчыдылга. 22.55 Репла-
ма. 23.00—23.25 Медээлер.

«Тыва агроулетпур спец-
монтаж» трестин «Кызыл»
орук-тудуг КМК-зы чола-
чыны, автокран башкарык-
чынын, орук мастери, тех-
ник-лаборантын ажалы
чалап тур.

Хей чылда ажалдааны
дээр шаңдаларын төлээр.
Ажалдар черге автобус-
биле чедирер, столовая бар.
Кээр адреси: Кызыл хоор-
ай, Энергетиктер куудучу-
зу, 21 а; телефоннары
4-16-08, 4-12-69.

ШАНАЛЫ—2000
РУБЛЬ

Бүгү эвилелге болгаш
бистин республиканын де-
вискээрине төлөөринге ха-
маарышпас документтерин
болгаш чектерин чидиргенин
С. С. Данын-оол чарлаан.
Оларын тышкап, экпел бер-
ген кижиге 2000 рубль
шаңдалды тыпсыр.

Адреси: Кызыл хоорай,
Рабочая куудучузу, бажым
173.

Актонерлерин составы
биржаны организастаанын
принциптери продукция бу-
дурчүлөрүнн бараан
биржазы тургустунган дээр
арганы берия турар. Ында
12 республиканын 50 ажал
девискээрлеринге хамаар-
жыр 16 адырларын 179
бүдүргөзгө кирип турар.

ЧУРУКТА: биржа дел-
гелзенин көргүзүлгө.
С. ПАНОВТУН фотоу.

СЭТА-нын фотохроника-
зы).

ШАЙ КУДАР САВА ЧОК

Кызыл-Мамкалыктын 1 ду-
гаар столоваянда шай ку-
дар станактар чок. Оон
ажалдаачылары карны-ха-
жагай. Чөм берикчин уруг
«Станактары оорлап ап-
парган-дыр, чедипшес, ма-
нанар» дээр, тоор уг чок.

Мен 1938 чылдан дээр
корика комитетун мен, да-
дымыр-даа доктаамал те-
леп келдим. Райпо дарга-
зынга, болду-даа орта та-
нылаам К. Т. Тас-оолга
ужурамыр дээр чадаштым,
үргүдүч сургакчыл чор-
уткан боор дарга-дыр.

Райпону ажалын багай
дел шүгүмчүлөвейн тур
мен. Ажалын эки органы-
застан черлер база бар. Ол
район төүдөгө Октябрьская
куудучузуун бажында
школа чанында № 2 столо-
вая-дыр. Оон ажалын ол
столовая-биле денээр ар-
гажак: чөм изиг турар,
шаа-биле четчир, ажалда-
чылары шалыктын, эвиле-
чөлдө. Ынчар эки ажалы-
дап көрө кандыг чүвөл?

Серия-оол САРЫГЛАР.
Барык-Хемчик район.

ЧУДУЛГЕ ХЕРЕК БЕ?

Бистин Тыва Республика-
да сарыг шажын нитилелди
тургустунгандан бээр чаа
бир чыл болгон. Бо эркен
үенин иштинде нитилел
кандыг ажалдарын чору-
ду, баштайгы бажынын
канчаар эгелзенин чугаалан
бээрин республикада сарыг
шажын нитилелдин дар-
газы В. Ш. Кара-Салдан
журналист Хою-оол Мог-
гуш дилээ.

— Тывага өскөзөн рево-
люция үенинде чок кылал
алган чүдүлгөвисти, хура-
хидивисти катап тургузар
ажалды эгелзеп болгай си-
лер. Бүстүп дүшкөн ажал-
ды бут кымыга тургузары
берге болгай. Бо бир чыл
иштинде чүм кылдыган
леп санал болур силер,
Владимир Шагдырович?

— Баштай нитилелди
Кызыл хоорайнын куусекчи
комитетинге, Тыва Респуб-
ликанын эрге-чагырга че-
ринге бадылаткан соонда,
1990 чылдын сентябрь 25-
те ССРЭ-нин Сайыттар Чө-
вүлелин шажын-чүдүлгө
талазы-биле чөвүлгө ба-
дылаан. Оон соонда ССРЭ-
нин, РСФСР-нин шажын
талазы-биле чаа Хоюлду-
ларын өзүлгө база катап ү-
түндө черлерге бадылаткан.
Эң төүтүндө, бо чылдын
сентябрь 17-де Тыва Рес-
публиканын Юстиция ми-
нистерствозу бистин нити-
лелди бадылап, тускай хе-
режелди тыпсып берген.

Ажалывыстын эгеиз ала-
ша-тегерик чылдазы-биле
эгелзеп, Аңаа чокта чу-
даа чүвө бүтпөс. Ынчангаш
эртен чылдын февраль 22-
де Кызыл хоорайнын Тыва
суббанында № 701802

деп агар санны ажиткан
бис. Аңаа-тегерик чылда-
зынын кол сорулгазы — Тыва-
га хураа бажынын тудары
турган. Республиканын
чурттагыч чону, күш-ажыл-
чы коллективтери, хей-ни-
ти организастаалары улуг
дузаны чедирген. Бистин
агар санымысче эвээш эвес
акша-тегерик кирген.

Кызыл хоорайнын чоогун,
де тускай телевилел-биле
ийн кат хураа бажынын
тудуун тудуп эгелзеп бис.
Бо хүннерге чедир оон
бирги кадынын тудуу доо-
зулган, ам ийинг кадынын
тудуу эгелзеп. Чондан бол-
гаш коллективтерден кир-
ген 90 муң ажалы рубль ол
хураа бажынын тудуун-
га, оон э-хережизин, ег-
лер садарына үнгөн.

Хураа бажынын тудуу
келер чылдын доостур, ону
чайдан бээр ажылгалга
киринер кызылар бис. Ын-
чаарга алаа ажалдар улус
амдызында берге болуп
турар. Улуг назылыг лама-
ларыны эвээжөн, анык
тыва ламалар чок, ам кан-
чаар, бар ламаларыны
алаа олурутур апаар бис.
Эркен чылдын 9 тыва оолду
Бурятиянын Инолга хураа-
зынде шажынын өөредилге
черинге өөреткен бис, олар-
дан ам чеди кижин бо чылын
өөредилгенин уламчылап,
ийинг курста өөренип ту-
рар.

Бо чайын бодум МАР-
нын найысылаты Улан-Ба-
чур хоорайга ажал-агыл
айлы-биле барган. Гандал
хураанын Намбы-ламызы-
нын оралакчыны Чой Ча-
зы башкагы ужурамып, тыва
хуурактарын алаа өөре-

дир талазы-биле белеткел
чугааны кылдым. Моон му-
нунда Моолге дөрт кижини
өөредир аргалыг турган
бис, бистин удуртукчу дар-
галарыны деткиме бер-
бейн, шаптыктып каан. На-
мынча, Бурятиядан улус
ында өөренип турар болдур
ийн.

— Хураа бажынын ажы-
дып турган, Далай-Лама
башкыны чалаар бодан ту-
рар силер бе?

Хураан ажалды тур-
гаш, ону ылымга бээр би-
ле Далай-Лама башкыны
чалаарын бистин республи-
канын эрге-чагыргазы көөр
апаар. Чүгө дээрге ол де-
легей чергелгит аталдарыг
кижини чалаарда күрүнө
чергелгит казаа мурундан
чалаар болгай. Бистин ни-
тилелдин талазындан оон
кээрин база кызыдып көөр
бис.

Хураа бажынын каастал-
газы-биле кады кылырынга
115-120 муң хире рубль ча-
рырыр көргөн. А оон
каасталга шимделзин бис-
тин Тыванын уран-шевер
чүрүкчүлөрүн, силбикчи-
лерин дузалаш, кылдып бээр-
ин дилээр бис.

— Шажын-чүдүлгө ийи-
гөөрдин чоңга тайылбыр-
лап, чырдар талазы-биле
кандыг ажалдар чоруп ту-
рар пргн?

— Бо чылдын май айда
бистин нитилелдин «Эреге»
деп солунунун бирги номе-
рин чырыкче үндүрдүс.
Ай санында үндүрер болаан
солунуусу бистин республи-
кага саазын чок турганы-
биле элзеп хожудал, ок-
тябрь ортунда ийинг но-
мери үнгөн. Солунуу чон

МОСКВА. Конверсия уг-
лаары бооп турар. Бир-
жага ажалдап алдыган
акша-хөргөнтөөрин конвер-
сия программасынче кин-
риштер, продукцияны
биржаны дамчытыр са-
дылаар.

ДЕТКИИР-ДИР МЕН

Чоокта чаа үнгөн «Тыва,
аңаа ажалдары» солунга
ССРЭ-нин Журналистер
эвилелин кижигүп Иван
Келин-Сетинин «Оюн Ту-
кетей» Совет Эвилелинин
Маалымары» деп эгелгит ма-
териалин улуг кичээлге
биле номчаш. Мааза ха-
маарыштыр болуңуңа са-
надакчыны илдерип-би,
бо каш олуруттарын
Республикаге бижилм.

1943 чылдын сентябрь-
нын агаалды Тыванын эки
тургачыларын фронтке
үдөп турда, Кызыл хоорай-
га ажалдап, чурттап турган

бис. Ынчан «Шын» солун,
га ажалдап турдум. Тыва
эки тургачыларын фронтке
үдөөнүн дугайында ук со-
лунун эчелчегил номерин,
де үндүрер дээр, редактор,
корректорлар-даа шыгыкы-
ла ажалдаанын сакты-дыр
мен.

Түмөттей Оюнуу болгаш
эскерлерин-даа үдөп келген
хал-думаларын, торел чон-
нарын хойн таныыр мен.
Түмөттейнин адазы, нези
Дондугу. Найдан Оюнуу
Түмөттейнин убагыларын, акы-
лары Чуркунан, Чыртакай,
Кан-оол, Ширижин, дум-
аы Хунажык Оюнуу бистин
бажыныска доктааган
турганнар чүве.

ТАР-нын шериг херезини
ламызынын сайдыт полков-
ник Монгуш Сувактын Тү-
метей Оюнуун фронтуга
олурткен дугайында ат
салган бижини мен бодум
база көргөн мен. Ону каш
чыл бурунгаар чок апарган
Түмөттей Оюнуу кады тө-
рөн убагы Чыртакай Оюн
кадагалат чоран ийин. А
ол дундугады бижини амы
үдөп Украинанын Ровно
хоорайда эки тургачылар-
нын музейинде делгезин

дээрин Түмөттей Оюнуу
кады дайыдалып чораны,
ам Кызыл хоорайда чурт-
тап олулар фронтучу
Алексей Ак-оолдан бо
хүнерде билим.

Республиканын ТАР ар-
хивинде эш Сувактын ат
салган дымдадыг бижин
дээр-ле, амы уеде Ров-
но хоорайда тыва эки ту-
рачкылар музейинде дым-
дадыг ийн дугаар хоолгазы
дээрин журналист И. Ке-
лин-Сетинин база доктар-
тып. Шаңдала баштайгы
тыва эки тургачын Совет
Эвилелинин Маалымары
Түмөттей Оюнуу дугайында
материалдар Подольск хо-
раанын шериг архивинде
кадагалаттынын чыдары ма-

гат чок. Ынчангаш ону
дарый дилеп тыварын дет-
кип турар мен.

Моон-биле чергелештир
мээк бодум хуудма база
бир саналым бар.

Тыва Республиканын
улус депутаты. «Деткиме»
солунун редактору Вяче-
слав Салзак Москвада
ажалдап, чурттап турар
А. Н. Вильчук, П. П. Фи-
липпов, М. М. Вершинин
отар-биле сырый харыла-
зын кижин болгонда, чогу-
на Түмөттей Оюнуу дуга-
ында дилгөзкичинерин
аңаа дааскан болза чогу-
малыг хире ылапкан.

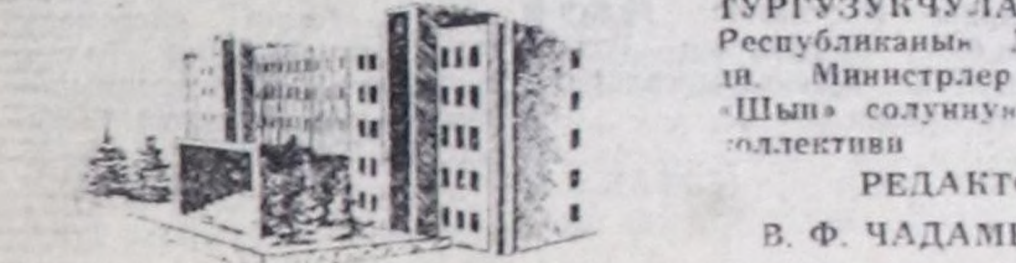
Данчай-оол ОЮН.
Парламентарий болгаш күш-
ажалдын хоочуну.

Актонерлерин составы
биржаны организастаанын
принциптери продукция бу-
дурчүлөрүнн бараан
биржазы тургустунган дээр
арганы берия турар. Ында
12 республиканын 50 ажал
девискээрлеринге хамаар-
жыр 16 адырларын 179
бүдүргөзгө кирип турар.

ЧУРУКТА: биржа дел-
гелзенин көргүзүлгө.
С. ПАНОВТУН фотоу.

СЭТА-нын фотохроника-
зы).

Индекс 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ Тыва
Республиканын Дээди Совет-
ин Министрлер Чөвүлгө
«Шын» солунун редакция

РЕДАКТОР
В. Ф. ЧАДАМБА

Редкциянын телефоннары
□ редакциясы — 3-43-34;
□ приемная — 3-43-26;
□ оралакчылары — 3-33-91;
□ харыскалгалы секретарь — 3-34-17;
□ оралакчылары — 3-34-93;

КИЛДИСТЕР:
□ экономика килдистерин — 3-43-34;
□ улестур — 3-34-48;
□ кедээ ажал-агыл — 3-36-73;
□ кедээ ажал-агыл — 3-41-16;
□ социал айтгырылар — 3-45-93;
□ медеэлер болгаш спорт — 3-36-25;
□ медеэлер болгаш спорт — 3-36-82; 3-41-23;

□ культура болгаш улус өредилге — 3-39-03;
□ окулга — 3-34-39; 3-34-92;
□ корреспондент — 3-34-19;
□ үндүрчүлөр — 2-27-41;
□ элчи келбейн барганда — 2-32-73;

ТАМЫР САНЫ: «Тыва собакан N 363305».

Тыва Республиканын Ном үндүрер чер полигра-
фия болгаш ном салынын херектерини талазы-
биле күрүнө комитетинин типографиязы Кызыл.
Щетинкин болгаш Крайченко куудучузу, бажым № 1.